

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА І ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Викладач виступає не тільки як транслятор навчального матеріалу, а й як його інтерпретатор і фасілітатор, що формує у студентів цілісну систему знань і умінь відповідно до логіки навчальної дисципліни, активно сприяє формуванню цілісного сприйняття професії, її ціннісних аспектів, її особистісної та соціальної значущості.

Вплив особистості вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, яку неможливо замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою стянень та заохочень.

К.Д. Ушинський

Сьогодні відбувається істотна зміна всієї сукупності суспільних вимог до професійної і соціальної компетенції фахівця, його загальної і професійної культури, морально-етичних принципів і переконань, до рівня розвитку його особистісних якостей. До того ж, однією з визначальних світових тенденцій стає помітне зростання соціальної та професійної мобільності людини. Все це висуває перед вищою школою загальну проблему пошуку шляхів і засобів адекватної відповіді на вимоги часу, насамперед значного підвищення якості навчання, виховання та особистісного розвитку студентів, прищеплення їм навичок стратегічного мислення та інноваційної його спрямованості, якісної підготовки до успішного життя й діяльності в нових складних умовах надзвичайно мінливого світу.

Водночас якісна підготовка сучасних висококваліфікованих фахівців істотно ускладнюється внаслідок цілої низки обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру. Серед них чи не найбільший вплив на організацію процесу професійної освіти здійснюють прискорення темпу зростання обсягу науково-технічних знань та їх оновлення, глобалізація світогосподарських зв'язків, інформатизація всіх сфер суспільного життя та істотне підвищення значення особистісного чинника у забезпеченні ефективності суспільного виробництва та управління ним. За цих умов виникає необхідність рішучого перегляду цілей і змісту професійної освіти та її технологій, максимального повного використання системи основних педагогічних чинників, від яких визначальною мірою залежать якість підготовки фахівців, формування і розвиток їхньої загальної і професійної культури.

У зв'язку з цим особливо актуальною стає необхідність системного дослідження вказаних чинників і розробки на підставі його результатів конкретних науково обгрунтованих рекомендацій з наступним їхнім впровадженням у педагогічну практику. Таким чином, виявляється не тільки очевидним, а й соціально зумовленим безпосередній зв'язок вказаної проблеми з важливими теоретичними і прикладними завданнями педагогічної науки та освітньої практики.

На підставі аналізу останніх досліджень і наукових публікацій, які присвячені розглядуванім питанням, можна дійти цілком обгрунтованого висновку, що сутність проблеми добре усвідомлена суспільством, широкою педагогічною громадськістю і керівництвом галузі. Про це переконливо свідчить значний інтерес як до загальних проблем освіти і розробки її нової філософії, так і до пошуку нових форм, методів і засобів навчання і виховання та нових ефективних педагогічних технологій. Для прикладу можна навести хоча б роботи В.П. Андрущенка, М.З. Згуровського, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, О.М. Мещанінова, С.М. Ніколаєнка та інших, присвячені загальнофілософським проблемам освіти та пошуку шляхів її доцільного реформування відповідно до реалій сучасності. Дослідження Г.О.

Балла, І.Д. Беха, Л.П. Вовк, С.У. Гончаренка, Р.С. Гуревича, Л.С. Нечепоренко, Н.Г. Ничкало, І.Ф. Прокопенка, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та інших спрямовані на підвищення ефективності навчання і виховання молоді, забезпечення належної якості її професійної підготовки і загальної культури. У роботах О.Е. Коваленко, А.С. Нісімчука, О.С. Падалки, О.М. Пехоти, С.О. Сисоєвої, О.Т. Шпака та інших досліджуються важливі теоретичні та прикладні питання розробки і практичного застосування сучасних ефективних педагогічних технологій.

В той же час, на нашу думку, ще вкрай недостатня увага приділяється системному дослідженню сукупності педагогічних чинників у їхньому взаємозв'язку і взаємообумовленості, найбільш раціональному використанню з метою ефективної організації навчально-виховного процесу. А тільки такий підхід може забезпечити можливість якісного виконання всієї сукупності тих завдань, які сьогодні ставить перед системою освіти як надзвичайно важливим і відповідальним соціальним інститутом. Йдеться, зокрема, про зміст освіти, особистість викладача, освітнє і соціокультурне середовище, про мотивацію навчально-пізнавальної діяльності студентів і загальне підвищення престижу знань як самоцінності та пріоритетної передумови життєвого успіху людини.

Мета цієї статті полягає у дослідженні одного з головних педагогічних чинників, яким, на наше глибоке переконання, виступає особистість викладача, у забезпеченні якісної підготовки фахівців, розвитку їх загальної і професійної культури, морально-етичних принципів і переконань. Відомо, що особистість педагога справедливо посідає центральне місце у всій системі вказаних чинників і за своєю природою та внутрішньою сутністю повинна розглядатись як неодмінна умова ефективної реалізації завдань освіти з навчання, виховання та особистісного розвитку учнів і студентів. Виходячи з результатів теоретичних та експериментальних досліджень і тривалого власного педагогічного досвіду, ми стверджуємо, що тільки через вплив викладача, через авторитет його особистості у вищій школі може успішно

відбуватися формування фахівця як людини і професіонала. Тільки педагог здатний прищепити йому необхідні елементи системи загальної і професійної культури, духовності, моральних цінностей і патріотизму.

Справа в тім, що сьогодні серед певної частини не тільки студентів, в й навіть окремих викладачів набуває поширення хибна думка, що з подальшим розвитком інформаційних технологій і комп'ютеризації освіти роль педагога буде поступово зменшуватися. Тут одним з аргументів на її підтвердження наводяться широкі можливості, які відкриває перед студентами застосування так званого дистанційного навчання.

Однак, як цілком справедливо у зв'язку з цим підкреслює президент АПН України В.Г. Кремень, "навіть якщо застосовувати найсучасніші комп'ютерні системи, високі комунікаційні технології, які, без всякого сумніву, стимулюють динаміку і ефективність навчального процесу, підвищують інтерактивність освітнього середовища, ніхто і ніщо не зможе повністю витіснити і замінити мистецтво безпосереднього педагогічного діалогу "учитель-учень". Тому особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних і науково-педагогічних працівників, які відповідають інтеграційному критерію *"педагогічна майстерність=мистецтво комунікації+нові технології"* [1. с. 15].

Численні теоретичні та експериментальні дослідження, у тому числі й здійснені авторами цієї статті, дають вагомі підстави стверджувати, що особистість викладача дійсно являє собою один з визначальних чинників, які забезпечують ефективність педагогічної системи професійної освіти в цілому. Це зумовлено тією центральною роллю, яку вона відіграє не тільки у проектуванні та реалізації навчально-виховного процесу у вищій школі, а й, головне, у здійсненні ефективного виховного впливу на студентів. Яскраве підтвердження важливої ролі педагога та його особистості можна отримати за допомогою таких аргументів.

Викладач, по-перше, виступає не тільки як транслятор інформації, що викладає зміст і сутність навчального матеріалу з професійної підготовки

студентів, а й як її інтерпретатор, систематизатор, фасілітатор, який формує у студентів цілісну систему знань і умінь відповідно до логіки своєї навчальної дисципліни та навчального плану спеціальності взагалі. При цьому він активно сприяє формуванню у них і цілісного сприйняття своєї професії, її ціннісних аспектів, її особистісної та соціальної значущості.

По-друге, педагог виконує важливу роль організатора і керівника навчально-пізнавальної діяльності студентів, контролера її ефективності через перевірку рівня і характеру засвоєння ними навчального матеріалу та усвідомлення його сутності. Водночас викладач забезпечує можливість формування у студентів належної мотивації до учіння та оволодіння своєю спеціальністю, прищеплює їм розуміння необхідності оволодіння і професійною культурою як однією з передумов особистісної самореалізації й досягнення життєвого успіху.

По-третє, викладач виступає перед студентами як досвідчений і висококваліфікований фахівець у певній галузі знань чи сфері техніки, як авторитетний експерт, що може не тільки прояснити складні питання, а й дати загальну характеристику стану відповідної галузі, окреслити провідні тенденції і проблеми її розвитку, пробудити інтерес у студентів та здійснити певний поштовх до самостійного пошуку, активізувати прагнення до самостійних наукових досліджень. Разом з цим він сприяє формуванню у них наукового світогляду і методології дослідницької діяльності.

Завдяки своїй професійній компетенції і педагогічній майстерності, викладач відіграє визначальну роль в організації раціонального вибору і своєчасного перегляду змісту освіти, у застосуванні таких технологій викладення навчального матеріалу, які б забезпечували належний рівень та системність його засвоєння кожним студентом. Це завдання має успішно вирішуватись, незважаючи на наявність у студентів різних здібностей, цілей, інтересів та навіть різного відношення до навчання. Іншими словами, саме викладач, його професійна компетенція та особистісний авторитет являють собою основну передумову забезпечення належного рівня професіоналізму

майбутніх фахівців. Водночас викладач повинен сприяти формуванню у студентів чітких світоглядних позицій та розумінню методологічних основ професійної діяльності, усвідомленню відносності конкретних знань в умовах прискорення науково-технічного прогресу та його розгалуження.

Як свідчать результати наших численних опитувань студентів, одним із завдань педагога вищої школи вони вважають необхідність формування у вихованців життєвої потреби у неперервній самоосвіті, самовихованні та самовдосконаленні, а також розвитку умінь і навичок самостійного навчання, постійного поповнення та оновлення своїх професійних знань, розвитку професійної культури. Однак для можливості успішного вирішення цього завдання педагог сам повинен постійно поповнювати свої знання новими досягненнями науки і техніки, цікавитись основними подіями у політичному, соціально-економічному і культурному житті України та іноземних країн. Адже ерудиція і широка обізнаність викладача істотно підвищують його особистісний авторитет серед студентів і посилюють його виховний вплив.

Особливості сучасного етапу суспільного розвитку обумовлюють необхідність системного, стратегічного та інноваційного характеру мислення фахівців. Тому одним з відносно нових завдань викладача вищої школи стає така організація навчально-виховного процесу, яка не обмежується лише традиційною функцією передачі-сприйняття нової інформації. Вона шляхом активного і послідовного впливу на студентів за допомогою ефективних психолого-педагогічних засобів має сприяти формуванню і розвитку у них системного типу мислення, стратегічної та інноваційної його спрямованості. Це завдання набуває особливої важливості у зв'язку з виразною тенденцією посилення професійної та соціальної мобільності людини в умовах постіндустріального суспільства.

Ще одне з відповідальних завдань викладача полягає у прищепленні студентам потреби у використанні перспективних інформаційних технологій, безмежних ресурсів Інтернету та уміння ефективно їх застосовувати. Однак в той же час він повинен чітко усвідомлювати, що ніякі найсучасніші засоби і

технології не можуть замінити студентам живого спілкування з викладачем як людиною, авторитетною Особистістю. Адже саме вона може і повинна здійснювати на студентів дійовий виховний вплив, активно сприяти особистісному розвитку кожного з них, формуванню у нього почуття впевненості у собі, усвідомленню своїх здібностей і можливостей, свого творчого потенціалу, а також вибору шляхів і засобів для успішної реалізації цього потенціалу та успішного досягнення своїх життєвих цілей.

Нарешті, слід навести й одну із специфічних сфер, де особистість викладача знаходить своє неповторне і незамінне втілення. Нею виступає формування і розвиток морально-етичної парадигми майбутніх фахівців, системи життєвих цінностей та інтересів, їхньої духовності, порядності та культури. Аналіз процесів суспільно-політичного, соціально-економічного і духовно-культурного розвитку українського суспільства протягом усього періоду незалежного існування нашої держави переконливо свідчить, що і тривала системна криза, і тяжке сучасне становище, і непослідовність ринкових перетворень являють собою наслідок практичної відсутності в країні справжньої управлінської еліти – дійсних професіоналів сучасного рівня, високоморальних і патріотично налаштованих політиків. Саме підготовка такої еліти і виступає надзавданням системи професійної освіти.

Для успішного розв'язання наведених завдань сам викладач повинен бути професіоналом вищого ґатунку, бездоганно володіти педагогічною майстерністю, бути високоморальною порядною людиною, справжнім інтелектом. І підготовка таких викладачів – завдання № 1 вищої школи. Вважаємо доцільним навести у зв'язку з цим думку Г.О. Балла стосовно того, що "проблема підготовки педагога завтрашнього дня була, є і буде актуальною для будь-якої держави. Складність цієї проблеми обумовлена тим, що фахівець освіти має (усвідомлено чи інтуїтивно) "вираховувати", що саме потрібно буде суспільству від громадянина через 10-15 років, коли його учні та студенти увійдуть у світ дорослих" [2, с.178].

Водночас слід звернути увагу й на те, як вчений цілком справедливо підкреслює, що "проблема педагогічної проникливості у підготовці громадян наступних десятиліть обмежена, на жаль, специфікою педагогічної професії". Адже, за його словами, "педагог значну частину свого часу змушений віддавати тому, щоб забезпечувати юним громадянам засвоєння нормативних надбань суспільства – правил поведінки, моральних цінностей, знань, умінь, навичок тощо" [там же].

У практиці ж вищої технічної школи навіть цей перелік є істотно деформованим, оскільки завдання із засвоєння студентами нормативних надбань суспільства, насамперед культури та моральних цінностей, ще не вважається першочерговим обов'язком педагога. Домінантою ж навчально-виховного процесу традиційно лишається формування знань, умінь і навичок та підготовка майбутнього фахівця до професійної діяльності. Така ситуація і виступає джерелом породження технократизму мислення і дії значної частки спеціалістів, особливо коли його сповідують окремі викладачі. Ми беремо на себе сміливість стверджувати, що фактичне нехтування духовно-культурною складовою освіти та вихованням студентів стало однією з причин нашого технічного і технологічного відставання від провідних країн світу.

Дійсно, кожен педагог повинен розуміти, що, як зазначає В.О. Кудін, "сьогоднішня професійна освіта виправдає себе лише за умови підготовки спеціаліста широкого мислення, високої культури і моралі, який зможе орієнтуватись на нові можливості, які пропонує життя" [3, с. 14]. Підготовка ж такого спеціаліста вимагає від викладача наявності високої педагогічної майстерності. Під нею Н.В.Кузьміна та М.В. Кухарев розуміють "найвищий рівень педагогічної діяльності, ..., який виявляється у тому, що протягом відведеного часу педагог досягає оптимальних результатів" [4, с. 28].

Іншими словами, справжнім педагогом, педагогом не за посадою, а за покликанням, може бути людина, яка чітко усвідомлює всю складність своєї діяльності та високу соціальну відповідальність за її результати. Надзвичайно широкий спектр функцій, які йому доводиться виконувати, необхідність їх

виконувати на належному рівні стали однією з причин того, що часто обсяг навчальних доручень викладача називають "навантаженням". Дійсно, далеко не кожна людина здатна витримати це "навантаження" через його високу інтелектуальну, фізичну та психо-емоційну напруженість.

У тих окремих випадках, коли хтось з педагогів припускає можливість дещо послабити вимоги до себе, студенти відразу відчують це, і їхня довіра до нього помітно падає. Тому якщо він ще й може певною мірою забезпечити належну фахову підготовку майбутніх спеціалістів, то істотного впливу на формування їхньої загальної і професійної культури, моральної парадигми і системи життєвих цінностей він буде не здатний здійснити навіть за наявності прагнення до цього. Ми впевнені, що справжнього педагога характеризує саме висока вимогливість до себе, почуття відповідальності за якість кожного проведеного ним заняття, свої викладацької діяльності у цілому. Іншими словами, його неодмінною рисою має бути педагогічна культура, яка і стає надійним підґрунтям для можливості успішного прищеплення ним професійної культури своїм вихованцям.

Не можна не погодитись із слушним зауваженням директора Програм ім. Фулбрайта в Україні Марти Богачевської-Хом'як стосовно того, що "кожний професор університету повинен бути і адміністратором, і дослідником, і викладачем" [5, с. 5]. І вся сукупність наведених та цілої безлічі інших "іпостасей" педагога при умові належного їх виконання втілюється у поняття професійної педагогічної культури. На переконання В.В. Ягупова, "основними формами прояву педагогічної культури педагога є рівень оволодіння педагогічним досвідом людства, сукупність основних професійно-важливих особистісних якостей". Він глибоко впевнений, що "без педагогічної культури діяльність педагога втрачає своє гуманне забарвлення й ефективність" [6, с. 189].

Наявність педагогічної культури сьогодні має розглядатися як один з найважливіших елементів професійної компетенції викладача вищої школи, без якого неможливо забезпечити належної підготовки фахівців моделі XXI

століття, висококваліфікованих спеціалістів, висококультурних особистостей і громадян з активною життєвою позицією, людей високої моралі, які завжди відчують свою особисту відповідальність за можливі результати і наслідки своєї професійної діяльності. А це і є проявом їхньої професійної культури, яка, у свою чергу, виступає однією з необхідних передумов соціально-економічного і духовного відродження України.

Таким чином, викладені результати теоретичних та експериментальних досліджень авторів дають нам вагомі підстави дійти низки таких висновків.

По-перше, істотні зміни, що відбуваються у світі взагалі й у цілях та характері суспільного виробництва, зокрема, висувають принципово нові вимоги до якості підготовки фахівців, зумовлюють необхідність у новій структурі його професіоналізму. Насамперед, це стосується суттєвого зростання ролі загальної і професійної культури фахівця.

По-друге, забезпечити належну підготовку фахівця моделі XXI століття вища школа може лише за умови, коли високий рівень професійної компетенції науково-педагогічного складу поєднуватиметься з педагогічною майстерністю, духовністю, моральністю та іншими особистісними якостями, необхідними для успішного здійснення викладацької діяльності. Саме повага студентів і особистісний авторитет педагога здатні забезпечити ефективний виховний вплив, а отже і прищепити майбутнім фахівцям цінності та норми професійної культури.

По-третє, основною передумовою можливості успішного формування і розвитку професійної компетенції і професійної культури майбутніх фахівців виступає їхня наявність у самих викладачів. Тому кожен викладач повинен постійно підтримувати свою "форму" як професіонал, як особистість і як педагог. Це означає для нього необхідність активної науково-дослідної роботи у своїй професійній сфері, неперервного загальнокультурного розвитку та удосконалення своєї педагогічної майстерності. Іншими словами, перед викладачем вищої школи протягом всієї активної трудової діяльності

постійно стоїть завдання із самонавчання, самовиховання, особистісного саморозвитку і підвищення рівня своєї педагогічної культури.

Література:

1. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1 (XXXVIII). – С. 6-16.
2. Балл Г.О. Самоідентифікація вчителя як передумова гуманізації освіти // Соціальна психологія. – № 5. – 2005. – С. 177-179.
3. Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві. – К.: Телепрескорпорація "Республіка", 1998. – 152 с.
4. Кузьміна Н.В., Кухарев Н.В. Психологическая структура деятельности учителя. – Гомель, 1976.
5. Богачевська-Хом'як М. "Інтелектуали і влада": чому між ними прірва? // День. – № 213. – 18.11. 2005. – С. 5.
6. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Гайворонська В.В., Пономарьов О.С., Романовський О.Г.

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА І ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Проаналізовано сутність поняття професійної культури сучасного фахівця і її роль у забезпеченні успішної діяльності і досягнення життєвих цілей. Розглянуто вимоги, які сьогодення висуває до професіоналізму та професійних якостей фахівця. Показано, що їх задоволення вимагає високої професійної культури, яка стає невід'ємним компонентом професійної компетенції. Показано визначальну роль викладача у формуванні професійної культури сучасних фахівців.

Гайворонская В.В., Пономарьёв А.С., Романовский А.Г.

ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Проанализирована сущность понятия профессиональной культуры современного специалиста и ее роль в обеспечении успешной деятельности и достижении жизненных целей. Рассмотрены требования, выдвигаемые временем к профессионализму и личностным качествам специалиста. Показано, что их удовлетворение требует формирования высокой профессиональной культуры, которая становится неотъемлемым компонентом профессиональной компетенции. Показана определяющая роль преподавателя в формировании профессиональной культуры современных специалистов.